

- T. Bono sit quod instituis. *Jora lygyen az myth kezdész.*
 G. Bene vertat quod agis. *Jo vyghre¹ lygyen az myl zeressz.*
 T. Quid proficiscenti? *Nyth el meneonek.*
 G. Sit iter hoc foelix tibi. *Ez wth neked bodogh lygyen.*
 T. Perfauste solvas ancoram. *Bodogh yndulathod² lygyen.*
 G. Sit laetus tibi reditus. *Wygh lygyen neked megh therised.³*
 T. Quid haec praecanti referam? *Myth ezeketh nekem kywanoknak mongyak.*
 G. Tantundem tibi repraecor. *Ezeketh enys neked kywanom.*

FINIS.

Formulae puerorum exitum e schola rogantium: Colende praeceptor, rogo veniam abeundi domum; ad ientaculum — exeundi mictum, cacatum — eundi emptum panem, papyrum, atramentum, pennas.

JOHANNIS SYLVESTRIS PANNONII AD MICHAEM GEZTHI PUERUM BONAE SPEI DECASTICHON.

Disce praecor nostre Michael generosa propago
 Gentis, ut in patriae sis decus ipse tuae.
 Disce, equidem à teneris multum est asuescere, ut inquit
 Vergilius, Latii gloria prima chori.
 Disce, nec ingenium damnosa per ocia perdas,
 Acre dedit sophiae quod deus ille tibi.
 Disce sed haec, moneo, quae post dediscere nunquam
 Poeniteat grandem iam viridemque virum.
 Disce, equidem vasto pereunt, ut cernis in orbe
 Cuncta, manent animi, tum ingeniique bona.

CRACOUIAE APUD HIERONYMUM VIETOREM.

ANNO M. D. XXXI.

CUM GRATIA ET PRIVILEGIO.

DR. DÉZSI LAJOS.

FÁBIÁN GÁBOR LEVELEI ÉDES ALBERTHEZ.

— Negyedik közlemény. —

XV.

Arad, január 17-n. 876.

Szerelmes Albertem!

Legutóbbi leveled e kérdéssel kezded: »élsz-e még, vagy meghaltál?« A feleletet rá eddig valószínűleg megkaptad magyar *Ars Poetikámban*, melyet számodra újévi ajándéku pár nappal ez előtt postán küldöttem. Ez új bogaramat azóta nemzettem, mióta felőlem, mert hozzád nem irtam, nem tudtál semmit. Azon hát, hogy mig ezt , nem jutott a levélírás eszembe, nem kell csudálkoznod; tenma-

¹ wygre. Ny. Sz. III. 1035 l. 7.

² yndulatod. Ugyanezen értelemben Pázmánynál és Vásárhelyinél Ny. Sz.

³ terised.

gadról legjobban tudhatod, hogy illy dolgozása közben felejt az ember minden egyebet. És így-e részben, gondolom, már tisztában vagyunk.

Most elsöben is azt szeretném tudni tóled: vajjon boldogult atyád, ki Horáttal sokat foglalkozott, s kit én annak fordítói között maga idejében valamennyinek — Rajnis-, Révay- és Baróthynak, sőt a magyar Horátz névig felmagasztalt Virágnak is elébe teszek, fordította s kiadta-e a többivel együtt az *Ars poétikát* is; és ha igen, s birod: kérlek légy szives azt nekem általnézés végett megküldeni; ellenkező esetben pedig utasítani, hol juthatnék hozzá. Késöbbi fordításai, miket ismerek, nekem egytől egyig mind nem sikerülteknek látszanak. Pedig a Poetikának már eddig 8, olvasd nyolcz magyar kiadását tudom. Fordította az imént megnevezteken kívül még Kiss János, Czuczor, sőt 825-ben maga Kazinczy a nagymester is: de ezeket mostani érett (tán el is érett!) eszemmel nem tanulmányoztam s meg sem tekinthetem, mert velek nem bírok, s az itteni csekély könyvtárakban sem kaphatók. Kiss ha jól emlékszem, ezt is, mint a többi leveleket, hat lábu Kadentziás Stróphákban adta; s így ugyan talpra esetten: de hát ez a formának, mi költök fordításánál a fő, nem felel meg. Talán az egy Kazinczy volna az, mely ellen lényeges kifogásom, nekem, hozzá képest e téren csak Chverilusnak, nem lehetne.

Ennyi s illy nevezetes antecessorok után, mi birhatott engem arra hogy e körmönfont munkával magam is megpróbálkozzam, megmondom Neked. Mint Te is jól tudod, végső napjaimban egyik kedves időtöltésem, a római classicus költökből fordításbeli kísérleteket tenni s azokat veletek szakértő barátimmal közleni. Múlt octóber vége felé, bizonyos incidensből eszembe jutott, egykori képviselő társunknak Somsich Pálnak is, ki Horáznak nagy barátja, küldeni ezekből. Küldtem hát a nálam már készen állt Szatirákból s epistolákból is egypárt; miket ő kedvesen fogadott, s mint köszönő válaszában írja, nem egyszer, de többször nagy élvezettel olvasott, s minden eddigi fordításoknál egy öreg barátjával, kit a régi classica literatura *avatott bajnokának* nevez, minden eddigi fordításoknál sikerültebbeknek talált. Ide vonatkozó nyilatkozata szórul-szóra így hangzik: »olvastam, és ismét megolvastam fordításidat; közöltem Balogh József öreg barátommal, a régi classica litteratura avatott bajnokával; s mind ketten azt találtuk, hogy míved nemcsak jobb az eddigi fordításoknál — még Virág Benedekénél is — hanem magában véve annyira sikerült, hogy ennek segedelmével, az eredetinek — széthányt szavai s idegenszerű fordulatai miatt — nehézkes értelmét, felfoghatyák a kevésbbé avatottak is, s gyönyörködhetnek Horátz mester műveiben.«

»Vajha az isteni gondviselés még sok évvel ajándékozna meg! hogy Horátz Leveleinek jelesebbjeit legalább lefordíthatnád!!! — maholnap alig lesz ember Magyarországon, ki megérti az eredetit, — olvashatná legalább az örök igazságú, és soha el nem enyésző szépségű mondatokat olyan hű magyarságban, mint azt fogalmazni csak neked sikerült — a jövő kor is! sat.«

E kedvező nyilatkozat két illy szakfértítől, kiből egyik, az álta-

lam máig nem ismert Öreg Balogh, ki előtt bizonynyal Kazinczy fordítása sem ismeretlen, s még e mellett is óhajtná Horácz jelesb leveleit legalább, tőlem is látni, elannyira fellelkesített engem, hogy azonnal elhatároztam magamat azok legjelesebbikét az *Ars Poeticát* lefordítani. Neki ültem tehát deczember közepén s két hét alatt vele nemcsak kész lettem, de — e — tán utolsó fordításomat ki is nyomattam. Ez a Hübner az én magyar *Ars Poetikámnak*. Most Tőled várom rá a Verdictet.

De még egyre kérlek, a fönt említett kérésen kívül! Atyád és Kazinczy barátságos viszonyban állottak egymással. Talán hát Nálad emennek magyar *Ars Poetikája* meglesz. Ha megvan: küldd el nekem ezt is amazé mellett. Hanem ebben ám ne restelkedjél! különben meg fogom Veled érzetni, hogy ha néha el-elhallgatok is, azért élek, s ha megharagítanak, 81-ik évemben is bírok még bunkót* forgatni, úgy mint akármelyik garázda betyár.

Ne félj, tudatom én Veled előre, ha halni készülök. Magam akarom ahoz megírni Neked a parti-cédulát. Még most ehez, hála Jupiternek, dacára a kutyavilágnak, mellyet Veled együtt mindennap szidok, átkozok, állandó jó egészségem mellett, mellyhez hasonlót Neked is szivemből kívánok, ebnek van kedve.

Ezzel öllelek és vagyok

viszontszerető
Fábián Gábor.

XVI.

Arad, február 17-én. 876.

Szerelmes Albertem!

Január 16-kán s február 7-kén kelt két rendbéli leveledre egy szuszszal akartam felelni; azért veszed e soraim kissé későcskén, és most is gyász pecsét alatt. Szivem mélyjében gyász, házam fedelén gyász: az fog lenni leveleimen is, míg a hirdetve volt országos hatheti gyász saison le nem járt. Mások, látom, már felejtik; ugyancsak dőzsölnek ismét hegyen völgyön — még a tudósok is! Olvastad-e a hirlapokban a Kisf. Társaság legközelebb tartott banquetjtét, hol majd a megpukkadásig kacagtak a szerte szét pattogó, szikrázó kedélyes élceken. Dulce est desipere in loco. De én ezt most, és éppen ott, megvallom, helyeselni nem tudom. Azonban lássa kiki mit csinál; én mindenben, csak a törvényel szemben nem saját eszemtől kérek tanácsot. S Deák elvesztését, a ki a hazának több mint fia, valódi édesatyja volt, megsirathatatlan veszteségnek tartom

Elsőbb leveledre nincsen sok mondani valóm. Megdicsérted benne magyar *Ars Poetikámat szörnyű kegyesen*. Több kifogásod ellene nem volt, csak egyetlen egy *á* betű ellen e kifejezésben tulád rajt. V. 165. mi szerinted rosszul van ejtve; mert adok, adsz, ad: nem *ádok*, *ádsz*, *ád*. S még olly jó vagy, hogy e vélt hibát is nem az én nyakamba, hanem a sajtóéba szeretnéd varrni. Szép Tőled: de nem fogadhatom el; mert ott az *a*-t szándékosan ejtettem hosszan; nem másért, hiszen rövi-

den éppen olly könnyen és jól mehetett volna, csupán euphonia kedvéért, miután ugy (legalább az én fülemnek) a vers hangzatosabban gördülni látszott. Aztán a hosszú *á* e helyen köz divatban is van. Ugy tetszik, Te felejtnei akarod, hogy van illy igénk több is, hol ezt a hangcserét a nyelvszokás országszert megengedi. Illyenek például még ezek: hagy, v. *hágy*, de csak, mint az ad, v. *ád* csakis az egy gyökben, másutt sehol; kel v. *kél*, és kélt — itt már a multban is, de csak ebben a személyben; lesz, *lész*, leszen és *lészen*: de csak ez egy helyen — ámbár olvassuk többször még ezt is *lész*-nek; — lel, v. *lél*: csakis ez egy helyen; — nyer v. *nyér* és *nyért*, e két helyen; — tesz, *tész*, v. *teszen*, *tészen*: csak a törzsbeni vesz, *vész*, v. veszen, *vészen* (capit): csak a törzsben: — vesz, *vész* (perditur) csak ez egy helytt; vet, *vét* (seminat) ezt is hallottam nem egyszer: Ki mint vét, ugy arat. Milly nyereség ez a versiróknak! mért fosztanók meg magunkat ezeknek szabad használatától?

A második leveledben prosódiámat gáncsolod: de mert itt a Tudós Társasággal kéne hajba kapnod, ebbe mélyebben ereszkedni nem akarsz, azért csak Fazekas *Ludas Matyijára* s atyád verseire hivatkozol, mint példányaidra. Atyádra méltán; mert őt én is a korabeliek között legkellemesb olvasatu metrikusnak tartom most is: de a Ludas Matyiban énnem ma már csak a tárgy kedves még — hexameterei zordonan hangzanak. De hát annál nagyobb véték Tőled, hogy atyád *Ars poetikájáról* nekem egy betűt sem említesz. Lám ismét memoriter irtad leveleidet! A prosódiára nézve másszor már bővebben elmondtam néze-teimet. Fordított Satirádra pedig mellékletben kapod a kritikát tőlem. Sajnálám, ha zokon vennéd. Én a kritikát szeretem. Az vagy egyik vagy a másik félre nézve mindig tanulságos. Öllelek

leghivebb hived
Fábián Gábor.

Most veszem észre, hogy kifeledtem valamit!

Fordításod tőlem való mássárol, mellyet mellékletben küldök, nem is szólottam. Pedig ennek tudnod kell a Hübnerét, nehogy azt véld, azt most készítettem s nem egyéb, mint a tiednek elfuserolt travesztirozása.

Amint a fordított Szatirát tőled olvasni kezdtem, mindjárt ugy rémlett előttem, hogy Horátz e darabját én is lefordítottam volt. Felugrottam; elővettem a tárcát, mellybe egyes fordításaimat leírástázza beiktatni szoktam; végig forgatom: nincsen ott. Nohát csak képzelődtem — s folytatom az olvasást. Mennél tovább megyek, annál inkább emelkedik megint bennem a hit, hogy: *deb'z istenugyse kellett ezt nekem fordítanom, akarhová lett a munka!* Ekkor aztán, többé nem nyughatván, neki mentem félre hányt papirjaimnak s richtig azok halmazában csakhamar inpure meg is találtam. No most hát ezt megküldöm Bertinek, gondolám; hadd lássa, én mint tudtam e satirával megbirkózni. Azért is mindjárt számodra azon módon, minden változtatás nélkül tisztára leirtam. Így kapod azt tőlem — ez annak Hübnerre.

Mármost, minthogy ez új foliusra több is fér még, **felemlíték** egyuttal más egy pár tárgyat is, u. m.

1. Mint megkértelek volt én téged — **nem** egyszer: kétszer is, tudósítnál engem arról, fordította-e **édes** atyád Horátz összes leveleit és így köztök a Pisókhöz **irottat** is? s ha igen: küldenéd meg nekem azokat, **vagy utasítanál**, hol juthatok hozzájuk. És Te nem hogy ezt megtetted volna, de e kérésemre mind eddig sem bűt, sem bát nem mondtál. Amiért én részemről Neked nem mondhatok egyebet, mint azt, hogy rossz fia vagy a jó és derék apának. Én jobb akarok lenni náladnál, azért

2. Jövő levelemben kéretlen is közlöm veled észrevételeimből azokat, mikből eléggé kiösmérheted a Virág és Czuczor Ars poetikai fordításait, mellyeket a magaméval, már a kinyomtatás után lehetett csak összevetnem — mert a könyveket csak ekkor kaphattam meg. Azokban fogsz majd csak látni latinismusokat — olyanokat, hogy kődök-csőmört kapsz tőlök! Pedig ez a két pap híres fordító és költő is volt a közvéleményben. Én e téren elejétől fogva többre becsültem atyádat náloknál.

Csak a minap tűnt végre fel dr. Barna Ignácban egy olly fordítója Horátz Odáinak, a kinek örülni tudok. Ugyanettől mult hónapban Iuvenalis Satirái jelentek meg talpra esett fordításban. Mindenikből küldött nekem, ki őt soha nem ismertem, egy tiszteletpéldányt szép verses inscriptióval — ez utóbbiakat is megküldöm majd neked, Te pedig Barnának e két sikerült classicus fordítását megszerezni, vagy bárhonnét megolvasni el ne mulaszd. S notabene! a laudatus vir az új nemzedékből való!

idem qui pridem.

XVII.

Arad, márczius 2-án 876.

Szerelmes Albertem!

Mit most tőlem itt kapsz, csak futtában írom. Sietek Téged szavadon fogni, míg egyszerre mást nem gondolsz azon szép ígéretedre nézve, hogy Horátz Poetikáját, mellyet egyedül kedvemért, vagy inkább *miattam* magad is lefordítottál, énnekem ajálva kinyomatod. Mennél nagyobb örömet szereznel ezzel nekem: annál inkább felboszantnál, ha teljesíteni elmulasztanád. Mert tudd, én a promissumot, mint régi jurista, *debitumnak* veszem. Azért jól vigyázz! szájadból — éppen én nálam — s...t valahogy ne csinálj; mert, amilly hőresökös vén bolond vagyok, könnyen azt találnám rá mondani, mit a másokkal tréfálni szerető, de magával tréfát üzni nem hagyó Mátyás királyról, egykor, nem tudom hol, olvastam, vagy tán csak hallottam, hogy a római Pápanak egy dorgáló levelére ezt a laconicus választ adta: »Vettem leveledet, olvastam beszédedet: Kara Mustafa t....a meg a s....det.« Nem nézném, hogy sem én Mátyás király nem vagyok, sem Te Pápa, ki pedig avas orthodoxyád, negélyzett, de magadról sem hitt infallibilitásod s a józan haladás ellenébe szegzett *non possumus* férges dogmád mellett, tán eddig

az is lehetővel volna, ha a hosszú *á*-ról itt is, mint az *ád* meg *hágynál* elannyira nem irtóznál, és annál a meddő papaságot, rideg özvegységben is, az *est modus in rebus* mottóval többre nem becsülnéd holmi cinaedusos coelebs pápaságnál. E prologusomat különös figyelmedbe ajánlom.

Horátiusodról majd akkor mondom meg a magamét, ha látom. Most csakis a köztünk napirenden lévő praecedensekre térek át s említek fel utólag egyetmást.

Te, egyesegyedül, mint Solitarius passer kritikusaim közt, fordításaimban éppen azt akarod feltalálni, mi mert csak ezekben nincs meg, mindaz, a mit eddig fordításban adtam, avatott és avatatlan olvasók részéről átaljában ez oldalról van kiemelve leginkább. Lélekismeretes hűségem az eredetihez tárgyban és formában, szeplőtlen, szűz magyarságom, hibátlan szórendem, sehol erőszakot nem szenvedt tiszta, szabatos, költői nyelvem azok, mikért a már magamtól megsokalt dicséretetek érkeznek hozzám naponként mindenfelől s bocsátatnak közre is a hirlapokban, hirem-tudtom nélkül. És Te meg e helyett nálam *latinismusokat*, gondatlan, ügyetlen, magyartalan szószéthányást s rád nézve irtózatossá diphthongizálásokat akarsz megróvni; felejtve, hogy ezekből, különösen a latinismusból, az Aesopus jupiteri pérájában, melly hátul a nyakadban lógg, mennyi nyűzsög s hogy azokat onnét kellett volna előbb is kihányod a szemétre, azután csak nálam bolhászgatnod, ugyancsak jól felfegyverzett szemmel; mert különben bizony megfeszített képzelődés kell hozzá, hogy az én magyarságom gatya-korczában egyetlenegy fel-fedezettnek hiess komolyan.

Ámde te engem provokálsz s így szólsz hozzám: »Gyere csak, majd megmutatom én neked fordításodból, hogy mi a latinismus.« Nohát gyerünk, lássuk!

1. *Mert mit?* (kérded) még te mérsz sült latinismust vetni szemre? Nem magyarán van ez mondva?

Egészen jól, ha kiveted elől a *mert*-et: akkor így kell azt *ill* mondani. Hanem kedves, drága jó Berticském, Oportet essé memorem! Ez a példád éppen az én malmomra hajtja a vizet. Nézd csak meg, szakasztott mássa az enyimnek, mellyet Satirai fordításod 6—7 versében a *mit* helytelen alkalmazása ellen, az Aradra jövetelt véve tárgyul, capacitatio végett neked felhoztam volt. Olly helyeken igenis megjárja a kérdéses *Mit?* hol fenyítő, vagy dorgáló hangon szólunk: de hol valami nehéznek tartott dolog csekélységből álló voltát akarjuk előtűntetni — soha sem beszélünk így: *Mert mit?* nem messze van, csak egy ugrás: hanem így; *Miből áll az egész?* csak egy ugrás, sat.

2. vers 34. én: *állítani ki* nem bir egészet.

te: összehangzón *alakítani tudatlan*. Ha a tied így jobban van: akkor ennél: enni, inni, aludni *nem bírok*, ez is magyarosabb hát így: enni, inni *tudatlan vagyok*. Ne a másik sült latinismusod. Megnézheted a hátulsó táskádban. Ott lesz; találsz akárhányat illyet ott, te szabad fordító!

3. az *ei*, *ai* st. Synaeresiseket pedig; mellyektől ugy borzadsz, nem én találtam ki először; meg lehet azoknak használatát lelned

nemcsak Kazinczy és Kölcseynél, de, mernék fogadni, édes apádnál is, kire szeretsz, s méltán, hivatkozni — sőt még többet mondok! a nép szájában is — csak ne restelj egy kissé utánnok nézni. Természetes a kiejtésnél illy két vocalis egybeolvadása. A Mislájról felhozott adomád is mellettem szól e részben; mert az, hogy a te patriarchális tanácsbirád a *Mislei*-t német orthographia szerint mondta volna ki, hazugság; úgy ejtette ő azt ki, a mint kell, *ei*-vei, de szájában a két hangzó *ej*-jé olvadt, mit ti aztán vagy az ő, vagy az illető esperes csufjára *áj*-já bémáztatok.

4. Neked érzelmeink helyett jobban tetszik az érzelm'ink, mert amaz *latin* figura. De hát emez nem az-e, t. i. Syncope? Leginkább csudáлом, hogy a magyar igekötőkkel nem vagy tisztában. Nem tudod, vagy nem akarod, hol s miként hagyja ezt a magyar idiotismus szét-rakosgatni. Javaslom, tanul meg, habár csontosult agyadba pörölyvel is nehéz a Jancsi korodban meg nem tanultat már igenis *vén Janó* korodban besujtolni.

Még egy van, a mit ez uttal el nem hallgathatok! Poetikám 197-ik versében az én tömör, táncoló hexameteremet illy csúful akarod elmócsingosítani:

A jóknak kedvezzen, vígasztalja barátit! Illyesmit csak az rághat meg, kinek nem 32, hanem 64 foga van.

Öllemek, csókokkal

Gábor angyalod.

XVIII.

Arad, ápril 11-kén 876.

Szerelmes Albertem!

Két leveledre tartozom válaszsza. E pár sort, mit itt futtában egy előrántott darab papírra irok, nem számítom annak be. Gondom lesz rá, hogy majd ha czudar Tiszátok — az az *inglorius amnis*, nyakatokról elpusztul, igaz mértékkal ki légy elégitve részemről. Most nincs a kedélyes levélváltásra, minő köztünk folyni szokott, sem Neked, sem nekem időnk. Mert, habár én is viz torkában lakom, a mi Marosunk — melly pedig a ti lomha Tibiscustoknál nyugott állapotában is sokkal gyorsabban jár — mindedig becsületesen viseli magát s jövőre sem mutat semmi fenyegető kórjelet: a Te kinos helyzetekben fájdalmas részt veszek; úgy hogy ha én Neked volnék, azt a gyalázatos, nem embernek, de kuruttyoló békáknak való *ulubraci* vízfészket rögtön pokolban ott hagynám, dobra ütném minden ottani hálátlan birtokomat s áttenném magam ide Aradra, vagy bárhová más biztosabb territoriumra.

Ez uttal csak arra akarlak megkérni: hogy ha Horász I. Szatirája, mellyet Neked az én fordításomban nemrég megküldtem, nálad még megvan s el nem nyelte a buda vagy árviz: légy szives pár napra visszaszolgáltatni, hogy többi lepurizált fordításim sorába ezt is beiktatom lehessen — mit ezzel annak idején tenni elfeledtem.

Ne feledd, kérek el.

Szibből szerető cimborád
F. Gábor.